

การศึกษาพิธีกรรมการบวชป่าในภาคเหนือ: นวัตกรรมทางความเชื่อเพื่อการอนุรักษ์
A STUDY OF THE FOREST ORDINATION RITUAL IN NORTHERN THAILAND: INNOVATION
OF BELIEFS FOR CONSERVATION

ดลดิเรก ทองโสภาก

Dhonlhadireak Thongsopar

กองบัญชาการควบคุมการปฏิบัติทางอากาศ

Air Operation Control Command

Corresponding Author E-mail: dhonlhadireak51@gmail.com

Received July 13, 2023

Revised September 6, 2023

Accepted October 2, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาพิธีกรรมการบวชป่าของชุมชนในภาคเหนือของประเทศไทย โดยมองว่าเป็นนวัตกรรมทางความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิม และแนวคิดสมัยใหม่เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ การศึกษาเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม พบว่าพิธีบวชป่านี้ช่วยสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์และช่วยฟื้นฟูป่าในระดับชุมชน แต่ก็ยังมีข้อท้าทายในการขยายผลสู่วงกว้าง งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นบทบาทของความเชื่อท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และแนวทางในการผสมผสานความเชื่อเข้ากับหลักวิชาการสมัยใหม่เพื่อความยั่งยืน

คำสำคัญ: พิธีบวชป่า, การอนุรักษ์ป่าไม้, ความเชื่อท้องถิ่น, ภาคเหนือ, นวัตกรรมทางความเชื่อ

Abstract

This academic article aims to study the forest ordination ritual of communities in northern Thailand, viewing it as an innovation of beliefs that combines Buddhism, traditional beliefs, and modern concepts of nature conservation. Qualitative research through interviews with community leaders and ritual participants, as well as participatory observation, found that this forest ordination ritual helps create conservation awareness and restore forests at the community level. However, there are still challenges in expanding the results more widely. This research points out the role of local beliefs in forest resource management and ways to integrate beliefs with modern academic principles for sustainability.

Keywords: Forest Ordination, Forest Conservation, Local Beliefs, Northern Thailand, Innovation Of Beliefs

บทนำ

ทรัพยากรป่าไม้นับเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ ทั้งในฐานะที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งอาหาร ยารักษาโรค วัสดุก่อสร้าง รวมไปถึงการทำหน้าที่ดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ป้องกันภาวะโลกร้อน อย่างไรก็ตาม ในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ภาคเหนือของประเทศไทยประสบปัญหาการบุกรุกทำลายป่าอย่างหนัก ทั้งจากการขยายตัวของภาคการเกษตร การตัดไม้เพื่อการพาณิชย์ และการเปลี่ยนพื้นที่

ป่าเพื่อรองรับกิจกรรมอื่น ๆ พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพิงป่ามาช้านาน

ในภาวะวิกฤตเช่นนี้ ชาวบ้านในหลายชุมชนภาคเหนือได้ริเริ่มจัดพิธีกรรม “บวชป่า” ขึ้น โดยนำเอาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเรื่องการไม่เบียดเบียนสรรพชีวิต มาผนวกเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีเจ้าป่า และเทพารักษ์ต้นไม้ พิธีกรรมนี้เป็นการบวชต้นไม้ให้เป็นพระ โดยมีพระสงฆ์ทำพิธีผูกผ้าเหลืองพันรอบต้นไม้เสมือนให้ต้นไม้บวชเป็นพระ ซึ่งช่วยสร้างความรู้สึกรักศรัทธาให้กับป่า ทำให้ชาวบ้านเกรงกลัวที่จะเข้าไปตัดต้นไม้ทำลายป่า เนื่องจากเชื่อว่าจะเป็นบาป พิธีกรรมนี้ถือเป็นตัวอย่างของการประยุกต์ใช้ความเชื่อท้องถิ่นเข้ากับหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของโลกสมัยใหม่ จนกลายเป็นนวัตกรรมทางความเชื่อที่ช่วยปกป้องรักษาป่าในระดับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทความนี้จึงมุ่งศึกษาให้เข้าใจถึงที่มาและพัฒนาการของพิธีกรรมการบวชป่า องค์ประกอบของพิธีกรรม ความเชื่อและคติความคิดที่แฝงอยู่ กระบวนการเผยแพร่และสืบทอดพิธีกรรมนี้ รวมถึงประเมินผลกระทบที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าในระดับท้องถิ่น ทั้งนี้จะอาศัยกรอบแนวคิดว่าด้วยพลวัตของประเพณีและการประดิษฐ์สร้างประเพณี (Invention of Tradition) มาเป็นฐานในการวิเคราะห์ โดยจะชี้ให้เห็นว่าพิธีกรรมบวชป่าไม่ใช่ประเพณีโบราณที่สืบทอดกันมาอย่างเดียว แต่มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดและความหมายอยู่เสมอ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อันจะทำให้สามารถธำรงรักษาบทบาทในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกับชุมชนได้อย่างมีพลวัต ผลการศึกษาเชิงลึกนี้จะทำให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับนวัตกรรมทางความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน พร้อมกับชี้ให้เห็นประเด็นท้าทายและแนวทางในการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ และนักวิชาการ ในการกำหนดยุทธศาสตร์และแผนงานด้านการจัดการป่าไม้ที่มีประสิทธิภาพต่อไป

ความเป็นมาและพัฒนาการของพิธีกรรมบวชป่าในภาคเหนือ

พิธีกรรมการบวชป่าที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน มีรากฐานมาจากความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานกับคำสอนในพุทธศาสนา ชาวบ้านในภาคเหนือมีความเชื่อสืบทอดกันมาว่า บริเวณป่าชุมชนมีเจ้าป่า ผีขุนน้ำ นางไม้ สิงสถิตอยู่ ซึ่งคอยปกป้องรักษาป่าและต้นน้ำ (ยศ สันตสมบัติ, 2544) การเข้าไปทำลายต้นไม้หรือสัตว์ป่า จะต้องขออนุญาตและเช่นสรวงเจ้าป่าเสียก่อน เพื่อป้องกันภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นจากผีมือเจ้าป่า ผีขุนน้ำ และนางไม้ ขณะเดียวกัน คำสอนในพุทธศาสนาก็ให้ความเคารพต่อสรรพชีวิต ชาวบ้านเชื่อว่าการตัดต้นไม้หรือล่าสัตว์ที่ไม่จำเป็น เป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่น ถือเป็นบาปที่ต้องชดใช้ด้วยการทำบุญ การละเว้นการทำลายสรรพชีวิต ยังช่วยส่งเสริมบุญกุศลให้ชาตินี้และภพหน้าด้วย (สุจิตรา แสนหาญ, 2555)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา การเข้ามาของนโยบายป่าไม้แห่งชาติและระบบสัมปทานป่า ส่งผลให้เกิดการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าอย่างมากมาย ความเชื่อท้องถิ่นเรื่องเจ้าป่าและผีขุนน้ำ ต้องเผชิญกับอำนาจรัฐและทุนนิยมที่เหนือกว่า ไม่สามารถยับยั้งการทำลายป่าของนายทุนและข้าราชการได้อย่างมีนัยสำคัญ ต่อมาในช่วงกลางทศวรรษ 2530 จึงเริ่มมีการประยุกต์พิธีกรรมบวชป่าขึ้นโดยพระสงฆ์และชาวบ้านที่ได้รับแรงบันดาลใจจากแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ พิธีบวชป่าที่ปรากฏในช่วงแรก เป็นรูปแบบที่ค่อนข้างเรียบง่าย โดยเน้นให้พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธี พระสงฆ์จะนำเอาหลักศีลธรรมในพุทธศาสนาเรื่องการไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตมาเทศนาสั่งสอนชาวบ้าน ซึ่งช่วยเสริมย้ำความเชื่อดั้งเดิมในการเคารพธรรมชาติให้น้ำหนักมากขึ้น

ปัจจุบันรูปแบบของพิธีบวชป่าได้ขยายวงกว้างออกไป มีการผนวกเอาองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การปลูกต้นไม้ การสร้างฝายชะลอน้ำ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมด้วย นอกจากนี้ยังมีการนำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เช่น การอธิบายประโยชน์ของป่าในการดูดซับก๊าซเรือนกระจก มาสอดแทรกเข้าไปในคำสอนของพระสงฆ์ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจถึงความสำคัญของการรักษาป่าในบริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกด้วย (ประเวศ วะสี, 2552) กล่าวได้ว่าพิธีกรรมบวชป่าในปัจจุบัน เป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่น หลักคำสอนในพุทธศาสนา และแนวคิดสมัยใหม่เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพื่อเสริมพลังให้แก่กันและกัน จนกลายเป็นนวัตกรรมทางความเชื่อที่ช่วยปกป้องผืนป่าในภาคเหนือได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมบวชป่า

เมื่อชุมชนใดต้องการจัดพิธีบวชป่า ผู้นำชุมชนจะประสานงานกับพระสงฆ์ในวัดใกล้เคียงเพื่อกำหนดวันเวลาที่เหมาะสม โดยมักจะจัดในช่วงต้นฤดูฝน เนื่องจากเป็นช่วงที่ต้นไม้เริ่มผลิใบอ่อนพร้อมที่จะเติบโต ในวันพิธี ชาวบ้านจะพากันไปที่บริเวณป่าชุมชน โดยนิมนต์พระสงฆ์มาเป็นประธานในพิธี มีการจัดชบวนแห่ผ้าเหลืองจากหมู่บ้านเข้าไปในป่า พร้อมกับอัญเชิญพระพุทธรูปและบุชายันต์เครื่องสักการะอื่น ๆ เป็นชบวนใหญ่ เพื่อแสดงถึงพลังศรัทธาของชุมชน

เมื่อถึงบริเวณพิธี พระสงฆ์จะนำชาวบ้านสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัย สวดชยันโตเพื่อขัยชนะของพุทธศาสนาเหนือศัตรูทั้งปวง หลังจากนั้นพระสงฆ์จะแสดงพระธรรมเทศนาเน้นย้ำถึงความสำคัญของป่า ประโยชน์ที่ป่ามีต่อชุมชน พร้อมเชื่อมโยงเข้ากับหลักธรรมในพุทธศาสนา เช่น ศีล 5 ที่ว่าด้วยการละเว้นจากการฆ่าสัตว์ และทำลายชีวิต ความกตัญญูต่อธรรมชาติที่ให้ชีวิต รวมไปถึงเรื่องกฎแห่งกรรม บาปบุญคุณโทษ หากยังคงทำลายธรรมชาติต่อไป ก็จะต้องได้รับผลกระทบในที่สุด

จากนั้นพระสงฆ์จะทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ปิดทองต้นไม้ใหญ่ ผูกแถบผ้าสีเหลืองรอบต้นไม้เป็นสัญลักษณ์การบวชให้ต้นไม้เป็นพระ เพื่อให้คนเกรงกลัวไม่กล้าตัดฟัน ถือเป็นขั้นตอนสำคัญของพิธีกรรม บางครั้งก็มีการปักป้ายชื่อว่าต้นไม้ นั้น ๆ ได้รับการบวชแล้ว มีการบวชด้วยเครื่องสักการะอื่น ๆ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน หรือโพรยน้ำมนต์รอบ ๆ ต้นไม้ เป็นต้น

หลังจากพิธีกรรมเสร็จสิ้น ชาวบ้านร่วมกันปลูกต้นไม้เพิ่มเติม จัดเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมงาน และพระสงฆ์ เป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ นอกจากนี้หลายหมู่บ้านยังมีกิจกรรมเสริมอื่น ๆ เช่น การสร้างฝายต้นน้ำ การจัดทำแนวกันไฟ การทำความสะอาดป่า เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศของป่าไปพร้อมกันด้วย ส่วนใหญ่แล้วพิธีกรรมบวชป่า จะใช้เวลาประมาณครึ่งวันไปจนถึงหนึ่งวันเต็ม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ป่าและองค์ประกอบอื่น ๆ ในพิธี แม้รูปแบบพิธีอาจแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละชุมชน แต่โครงสร้างหลักยังคงเหมือนกัน คือการบวชต้นไม้เป็นพระโดยพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธี เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ป่า

ความเชื่อและคติความเชื่อที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมบวชป่า

แม้พิธีกรรมบวชป่าจะมีพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่แก่นแท้ของพิธีกรรมนี้ยังคงยึดโยงกับความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานเข้ากับหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาเป็นหลัก ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเจ้าป่าและผีขุนน้ำ ได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับศีล 5 ข้อที่ 1 ที่ห้ามการฆ่าสัตว์และทำลายชีวิต ซึ่งรวมไปถึงการตัดไม้ทำลายป่าด้วย ชาวบ้านเชื่อว่าหากทำลายป่าจะถูกลงโทษจากเจ้าป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฐานผิดศีลข้อ 1 ต้องรับโทษในชาตินี้หรือชาติหน้า

การนำเอาแนวคิดเรื่องบาปบุญคุณโทษและกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนามาเชื่อมโยง ก็ช่วยทำให้ชาวบ้านไม่กล้าบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าอย่างชัดเจน เพราะเชื่อว่าจะส่งผลเสียต่อชีวิตในระยะยาว ทั้งยังผิดต่อศีลธรรมอันดีด้วย พระสงฆ์บางรูปยังเน้นย้ำว่าการอนุรักษ์ป่าถือเป็นบุญกุศลอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการให้ทานคือการสละความต้องการส่วนตัวเพื่อรักษาเอาไว้ซึ่งสมบัติส่วนรวมของชุมชน (สุภาภรณ์ โชครุ่ง, 2548) นอกจากนี้การบวชต้นไม้ให้เป็นพระ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธี ยังสื่อให้เห็นถึงความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าป่าคือวัด ดังนั้นผู้ที่เข้าไปในป่าจึงต้องประพฤติปฏิบัติตัวเช่นเดียวกับการเข้าไปในวัด ต้องสำรวมกายวาจา มีสติ ไม่ล่าสัตว์หรือตัดต้นไม้เด็ดขาด การบวชต้นไม้เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พื้นที่ป่า เปรียบเสมือนขยายเขตพุทธาวาสออกไปจากวัดในหมู่บ้าน กลายเป็นวัดกลางป่าขนาดใหญ่ ที่ชาวบ้านต่างก็ให้ความเคารพนับถือ

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างป่ากับวัด ซึ่งมีฐานมาจากหลักศาสนสถานในพุทธศาสนา ที่มีวิหาร โบสถ์สำหรับประกอบพิธีกรรม แต่ก็มีป่าโดยรอบวัดซึ่งเป็นเขตพุทธาวาสเช่นกัน (สมหมาย เปรมจิตต์, 2539) การบวชป่าก็คือการสานต่อคติความเชื่อเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างป่ากับวัด แต่ขยายพรมแดนออกไปนอกวัด ครอบคลุมพื้นที่ป่าทั้งผืน ความเชื่อและคติต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมบวชป่านี้ หากพิจารณาให้ถ่องแท้ จะพบว่าไม่ได้เป็นเพียงการนำเอาศาสนามาใช้จัดการทรัพยากรป่าไม้ในเชิงเครื่องมือ แต่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์อันลึกซึ้งของชุมชนในภาคเหนือ ที่มองธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายว่ามีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ไม่อาจแยกขาดได้ ป่าไม้ สายน้ำ ต้นไม้ สัตว์ป่า และมนุษย์ ล้วนอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งศีลธรรมและจริยธรรมเดียวกัน ต่างพึ่งพาอาศัย กันในระบบนิเวศขนาดใหญ่ ความเข้าใจถึงพลวัตและปฏิสัมพันธ์เชิงนิเวศเช่นนี้ ช่วยสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อธรรมชาติให้แก่ผู้คน ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน โดยไม่เบียดเบียนหรือทำลายซึ่งกันและกัน กล่าวได้ว่าพิธีกรรมบวชป่า ไม่ได้เป็นเพียงการประยุกต์ความเชื่อท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์ป่าเท่านั้น แต่ยังเป็นการฟื้นฟูและสืบทอดโลกทัศน์ดั้งเดิมที่เคารพธรรมชาติอีกด้วย

กระบวนการเผยแพร่และสืบทอดพิธีกรรมบวชป่า

ในระยะแรกพิธีกรรมบวชป่ายังจำกัดอยู่ในวงแคบ เฉพาะในบางหมู่บ้านที่มีพระสงฆ์นารีเริ่มจัดทำเป็นครั้งแรก ต่อมาพิธีกรรมนี้ได้ถูกเผยแพร่ออกไปในวงกว้างมากขึ้น ผ่านกระบวนการบอกเล่าและการจัดอบรมถ่ายทอดของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายพระสงฆ์ฝ่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ได้ริเริ่มโครงการผ่านทางวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538) นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และสื่อมวลชน ที่เข้ามามีบทบาทในการเผยแพร่พิธีกรรมบวชป่าด้วย ในช่วงทศวรรษ 2540 กระทรวงวัฒนธรรมและกรมการศาสนา ได้กำหนดให้พิธีบวชป่าเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายวัฒนธรรมไทย โดยสนับสนุนงบประมาณผ่านวัดและชุมชนในการจัดพิธีกรรม และรณรงค์ให้ดำเนินการในวงกว้าง (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2552)

ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม เช่น มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ก็ให้การสนับสนุนชุมชนในการประกอบพิธีกรรมบวชป่า พร้อมทั้งเผยแพร่กระบวนการและแนวคิดผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ เว็บไซต์ ซึ่งทำให้พิธีกรรมนี้เป็นที่รู้จักมากขึ้นในสังคมไทย สื่อมวลชนโดยเฉพาะสื่อท้องถิ่นในภาคเหนือ ได้ช่วยนำเสนอข่าวสารความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับพิธีบวชป่า เผยแพร่ความรู้และกระตุ้นความตื่นตัวให้กับประชาชน ทำให้ผู้คนให้ความสนใจเข้าร่วมพิธีกรรม ไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่นเท่านั้น แต่รวมไปถึงคนเมืองจากต่างพื้นที่ด้วย (กาญจนา แก้วเทพ, 2546)

อีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้พิธีกรรมบวชป่าแพร่หลายออกไป คือการสืบทอดผ่านระบบเครือข่ายและชุมชน เยาวชนรุ่นใหม่ที่ได้เข้าร่วมพิธีกรรม จะได้เรียนรู้และซึมซับแนวคิดเรื่องการเคารพธรรมชาติ พร้อมทั้งได้

ฝึกปฏิบัติขั้นตอนต่าง ๆ จากผู้ใหญ่ ทำให้เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ช่วยสานต่อพิธีกรรมนี้ให้คงอยู่ได้ในระยะยาว กระบวนการเผยแพร่และสืบทอดพิธีกรรมบวชป่าที่เกิดขึ้นนี้ ทั้งจากบทบาทของฝ่ายสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน และระบบเครือข่ายชุมชน ได้ช่วยผลักดันให้พิธีบวชป่ากลายเป็นขบวนการทางสังคมเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เข้มแข็ง สามารถขยายผลครอบคลุมพื้นที่ป่าภาคเหนือได้อย่างกว้างขวาง และเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการประยุกต์ใช้ในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยต่อ ๆ มาอีกด้วย

ผลกระทบของพิธีกรรมบวชป่าต่อการอนุรักษ์ในระดับชุมชน

งานศึกษาส่วนใหญ่ชี้ให้เห็นว่า พิธีกรรมบวชป่าส่งผลในเชิงบวกต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในระดับชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ ประการแรก คือการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมในการจัดการพื้นที่ป่า พิธีกรรมบวชป่าไม่ได้เพียงสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ต้นไม้เท่านั้น แต่ยังสร้างบรรทัดฐานทางสังคมว่าไม่ควรบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า เพราะถือว่าเป็นการละเมิดศีลธรรม นำไปสู่บาปเวร ผู้ใดฝ่าฝืนจะได้รับการตำหนิและลงโทษทางสังคม ทำให้การบุกรุกทำลายป่าลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะบริเวณที่มีการบวชต้นไม้ไว้ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2545) ประการที่สอง การเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมในการใช้ประโยชน์จากป่า ชาวบ้านหลายคนที่เคยมองว่าป่าเป็นเพียงแหล่งทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการในครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เชื้อเพลิง หรือของป่าต่าง ๆ กลับเริ่มเปลี่ยนมุมมองใหม่ ให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาผืนป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์ เพราะตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างป่ากับพระพุทธศาสนามากขึ้น หลายคนหันมาเป็นอาสาสมัครเฝ้าระวังและจัดการไฟป่า ตลอดจนมีส่วนร่วมในการปลูกป่าทดแทน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543) ประการที่สาม การสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงชุมชนท้องถิ่น พิธีกรรมบวชป่านำไปสู่การสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมและความเชื่อที่มีร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และแนวปฏิบัติระหว่างกัน ก่อให้เกิดเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าในระดับภูมินิเวศ ที่ช่วยแก้ปัญหาพื้นที่ป่าขาดความต่อเนื่อง โดยร่วมมือกันพิทักษ์ผืนป่าให้เป็นผืนเดียวกัน (สายันต์ ไพเราะชาติจิตร, 2551)

อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมบวชป่าก็มีข้อจำกัดบางประการ โดยเฉพาะเรื่องการคุ้มครองพื้นที่ป่าในทางกฎหมาย แม้จะช่วยสกัดการบุกรุกได้ระดับหนึ่ง แต่ในความเป็นจริง พื้นที่ป่าที่ผ่านการบวชไม่ได้รับการรับรองสิทธิอย่างเป็นทางการ ทำให้ไม่สามารถใช้อำนาจรัฐเข้ามาปกป้องได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะเมื่อมีกลุ่มทุนหรือนายทุนต้องการเข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า พิธีกรรมบวชป่าก็อาจไม่เพียงพอที่จะยับยั้งได้ ชุมชนต้องใช้กระบวนการทางกฎหมายและสิทธิชุมชนเข้ามาเสริม (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2550) นอกจากนี้ปัญหาความยากจนและข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ ยังทำให้ชาวบ้านบางส่วนยังคงพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เพื่อการดำรงชีพ ซึ่งสร้างแรงกดดันให้มีการเข้าไปหาของป่าหรือตัดไม้ออกมาใช้บ้าง แม้จะตระหนักถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นกับผืนป่า แต่ความจำเป็นเรื่องปากท้องก็บีบให้ต้องทำ สถานการณ์เช่นนี้ต้องการการแก้ไขปัญหาในเชิงโครงสร้าง ที่เอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้มากเกินไป มิเช่นนั้นภาระการอนุรักษ์ก็จะตกอยู่กับชาวบ้านผู้ยากไร้ที่ไม่มีทางเลือก (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543)

สรุป

จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมบวชป่าในภาคเหนือของไทยเป็นนวัตกรรมทางความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่นดั้งเดิม หลักคำสอนในพุทธศาสนา และแนวคิดสมัยใหม่เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน พิธีกรรมนี้ช่วยสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคม เปลี่ยนทัศนคติ และส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ในระดับชุมชนได้อย่างมีนัยยะสำคัญ โดยอาศัยความศรัทธาในพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์

ของผีเจ้าป่า เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมของผู้คน ไม่ให้เข้าไปทำลายหรือบุกรุกพื้นที่ป่า พิธีกรรมบวชป่าได้รับการเผยแพร่และขยายผลในวงกว้าง ผ่านเครือข่ายทางสังคมของพระสงฆ์นักพัฒนา องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ และระบบเครือข่ายในชุมชน กลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่โดดเด่น ก่อให้เกิดการประยุกต์รูปแบบไปใช้ในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยอีกด้วย อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมบวชป่าก็ยังมีข้อจำกัดในการคุ้มครองผืนป่าในเชิงสิทธิและกฎหมาย โดยเฉพาะเมื่อมีกลุ่มทุนภายนอกต้องการเข้ามาใช้ประโยชน์จากที่ดินป่าไม้ ต้องอาศัยกระบวนการทางกฎหมายและสิทธิชุมชนเข้ามาเสริมด้วย นอกจากนี้ปัญหาความยากจนของคนในชุมชนเองก็เป็นอุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าเพื่อความอยู่รอด ดังนั้นจึงต้องมีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวควบคู่ไปด้วย การศึกษาพิธีกรรมบวชป่านี้ สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ในการปรับใช้ความเชื่อที่มีอยู่เดิมให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ท้าทายใหม่ ๆ อย่างการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างฐานทรัพยากรกับวิถีชีวิต การเปิดพื้นที่ให้ภูมิปัญญาชุมชนเหล่านี้ได้แสดงบทบาท จะช่วยให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างมีส่วนร่วมและเท่าเทียมมากขึ้น อันจะเอื้อต่อการสร้างความยั่งยืนของระบบนิเวศและสังคมโดยรวมในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2546). บทบาทของสื่อมวลชนกับพิธีกรรมบวชป่า. ใน บุญยงค์ เกศเทศ และคณะ (บรรณาธิการ), พลวัตสังคมไทย (น. 135-159). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2550). การเมืองเรื่องป่ากับบทบาทของรัฐ ทุน และชุมชน. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). เสวนาวัฒนธรรม: วัด ป่า และชุมชน. มติชน.
- ประเวศ วะสี. (2552). นวัตกรรมชุมชนในการจัดการป่า. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2544). มนุษย์กับวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมหมาย เปรมจิตต์. (2539). พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สายันต์ ไพเราะญัตติ. (2551). แนวทางการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุจิตรา แสนหาญ. (2555). บทบาทของพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 1(1), 89-102.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). พิธีกรรม ประเพณี และการจัดการทรัพยากร. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.